

КОНЦЕПТ ОСТРОВА В РОМАНІ «ОСТРІВ ФАРИСЕЇВ» ДЖ. ГОЛСУОРСІ

Роман «Острів фарисеїв» аналізувався такими дослідниками, як Д. Баркер [21], І. Дубашинський [6], К. Дюпре [8], Д. Жантієва [9], Л. Скуратовська [15], М. Тугушева [18], однак вони не вивчали ідейно-художню специфіку концепту острова. Тому метою нашої статті є виявлення концепту острова в романі «Острів фарисеїв» Дж. Голсуорсі. Ця мета передбачає вирішення таких завдань:

- окреслити поняття концепту;
- дослідити структуру концепту острова в романі «Острів фарисеїв» Дж. Голсуорсі.

У методологічному плані для написання даної статті використовувалися науково-критичні роботи, присвячені теорії концепту, – Н. Арутюнова [1], Маслова [12], М. Мінський [26], М. Тернер [30], Ч. Філлмор [22]).

Само слово «концепт» походить від латинського *conceptus* – «зачаття». Ще одним поширеним значенням цього слова у латинській мові є «накопичення річних вод», «водоймище», тобто те, що асоціюється з великою кількістю, об'ємом. На сьогоднішній день у філологічній науці не існує однозначної інтерпретації терміну «концепт». Починаючи з другої половини ХХ ст., з'явилося багато теорій щодо сутності концепту, його видів та виділення різних аспектів аналізу. У сучасній науці виділяється три основних підходи, які досліджують термін «концепт»: літературознавчий (Д. С. Лихачов [11], Б. Шалагінов [20]), когнітивний (Н. Арутюнова [1], Аскольдов [2], А. Вежбицька [4]) та культурологічний (Ю. Степанов [16], В. Телія [17]). Усі вищезгадані підходи взаємопов'язані між собою, між ними немає різкої межі. «Загальним для всіх <...> підходів є ствердження <...> зв'язку мови і культури; розходження обумовлене різним баченням ролі мови у формуванні концепту», – зазначає В. Маслова [12, с. 27].

Багато концептів представлені у вигляді фреймів. Фрейм – узагальнене уявлення про певне явище у людському суспільстві (як приклад М. Мінський [26] наводить святкування дня народження), а також це структуроване культурне знання про світ. Як висловила В. Маслова, фрейм – це «згорнутий» текст. Деякі дослідники (Ч. Філлмор [22]) розуміють фрейм як систему концептів, тобто те, що більшість дослідників трактують як концептосферу (В. Маслова, Д. Лихачов, Є. Огнева [14] та інші). Фрейм – це структура знань, даних, які реалізуються у концептах. Фрейми часто супроводжуються слотами (особливо у художніх текстах), такими мовними та культурними утвореннями, які реалізують фрейм у конкретній ситуації.

Образ острова ставав предметом уваги таких учених, як Г. Біркхан [3], Г. Казакевич [10], А. Нямцу [13], Ю. Степанов, Дж. Фаулз [19] тощо.

Г. Біркхан, австрійський історик культури, виділяє давньоірландський жанр *imtghana* – розповідь про плавання на чудові острови. До цього жанру вчений відносить тільки ірландські саги та «Пригоди Гуллівера» Дж. Свіфта як ірландського письменника.

Г. Казакевич, український дослідник, аналізуючи кельтську культуру, характеризував острів Авалон у кельтській міфології. Вчений вивчав часово-просторову характеристику Авалону, його основні атрибути.

А. Нямцу зазначив, що у світовій літературі острів розглядається як модель екзистенціальних ситуацій у соціальному і моральному бутті індивідууму і суспільства: «У географічних робінзонадах минулих епох особистість повинна заради виживання співіснувати з природою, підкорюючи і пристосовуючи її до своїх можливостей і потреб. У літературі другої половини ХХ ст. острівний континуум може змінюватися простором замка, особняка, підвалу, атомного сховища і т. п., а сам мотив використовується для дослідження долі загальнолюдської цивілізації» [13, с. 65].

Ю. Степанов розглядає острів як місце, де існує прекрасне, несхоже на повсякденний світ. Учений пояснює це тим, що концепт острова об'єднує у собі риси реального і ментального світу: «З одного боку, острів – цілком реальне місце, куди можна дібратися, хоча б з труднощами і навіть з ризиком корабельної аварії. З іншого боку, острів – особливо віддалений, покинений у просторах теплих океанів – це місце і не зовсім реальне: там панує якийсь інший устрій життя – або взагалі без людей і, отже, європеєць, який потрапив туди, може і уявляти і влаштовувати собі життя за своїм ідеальним проектом, або з туземцями, людьми, яких не торкнулася європейська цивілізація» [16, с. 227].

В есе «Острови» Дж. Фаулз [19] досліджує аспект взаємовідносин людини й топоса острова, наскільки глибоко феномен острова здатний проникнути в особистісну й суспільну уяву і сформувати її. Для Дж. Фаулза, як і для Дж. Донна, кожна людина – це острів, наділений певною індивідуальністю: «Саме обмеженість, граничність та замкнутість малого острова, який можна охопити оком, обійти за один день, і пов'язує його з людським тілом куди більш тісними узами, ніж будь-яка інша географічна форма суши. А також контраст між тим, що можна побачити відразу і що залишається невидимим для нас, які знаходяться за межами берега, якщо ми дивимося на острів з моря. Якщо чесно, то ми ж такі – наша "поверхня", зовнішність, видна всім, а душа, внутрішня половина нашого "я", від усіх схована і представляє собою справжній лабіринт» [19, с. 418].

Дж. Голсуорсі висвітлює на сторінках свого твору національну особливість англійців – лицемірство, – називаючи англійців фарисеями. У романі Дж. Голсуорсі концепт острова виявляється метафорою на позначення Англії, де острівність символізує собою замкненість, неприйняття чужих думок, поглядів, які суперечать загальноприйнятим правилам моралі. Цією мораллю засуджується не тільки інша думка, неприйнятна суспільством, а сам факт існування такої думки. Звідси витікає лицемірство, приховування

або умертвіння справжніх почуттів, інших думок, поглядів. Символічний образ острова втілений також у маєтку Деннантів – уособлення фарисейства, снобізму, загальноприйнятих, усталених норм моралі. Привертає увагу описання маєтку Холм-Окс: «Holm Oaks stood back but little from the road – an old manour-house, not set upon display, but dwelling close to its barns, stables, and walled gardens, like a good mother; long, flat-roofed, it had Queen Anne windows on whose white-framed diamond panes the sunbeams glinted» [24, p. 206] («Холм-Окс стояв неподалік від дороги; це був старовинний поміщицький дім, при будівництві якого думали не про красу, а про те, щоб рін, як добра мати, був поруч з амбрами, стайнями і оточеним високими стінами садом; дім був червоний, довгий, з плоским дахом і вікнами у стилі епохи королеви Анни; на склі яких, окреслених білими смужками, блищали промені сонця» [переклад тут і далі наш – В. Л.]). При описанні дому важливою характеристикою є його практичність, що виявляється потім і невід'ємною рисою сім'ї Деннантів.

Маєток Деннантів має назву Холм-Окс (Holm Oaks). У перекладі з англійської ця назва означає «кам'яні дуби». Однак саме слово holm без oak перекладається «річний острів», і таким чином це виражає потяг Деннантів до обособленості, ізоляції від інших (неанглійців і представників нижчого класу) на фізичному і духовному рівні: «Everything seemed divided into classes, carefully docketed and valued. For instance, a Briton was of more value than a man, and wives than women» [24, p. 229] («Здавалося, усе поділено на класи, обережно розкладено й оцінено. Наприклад, британець цінився більше, ніж проста людина, а власна дружина – дорожче, ніж інші жінки»). Однак таке усамітнення, закритість викликають бунт у душі Шелтона, головного героя роману. Спочатку святенництво в соціально-політичному житті Англії та особистому житті британців викликає роздратування й нерозуміння Шелтона, однак остаточний розрив відбувається тоді, коли від Шелтона вимагають такої ж закритості і намагаються позбавити права висловлювати власну думку (думка про Феррана, місіс Фоліот).

Така замкненість і герметичність характеру англійців призводить до спустошеного життя, до якого Шелтон і його знайомий Ферран відчують огиду. Найбільше ж роздратування у Феррана і Шелтона викликає подружня пара, яка кожен день проводить так само, як і попередній, навіть сміються тим самим сміхом, що й напередодні: «They seem the ideal young married people – don't quarrel, have perfect health, agree with everybody, go to church, have children – but I should like to hear what is beautiful in their life... It seems to me so ugly that I can only gasp. I would much rather they ill-treated each other, just to show they had the corner of a soul between them» [24, p. 276] («Вони справляють враження ідеальної молодої пари – ніколи не сваряться, завжди добре себе почувають, живуть зі всіма у злагоді, ходять до церкви, народжують дітей... але я хотів би почути, чи є в їх житті хоч яка-небудь краса? Це здається мені таким огидним, що я можу тільки відкрити рот від подиву. По-моєму, вже краще б вони погано ставилися один до одного, принаймні було б видно, що в них є хоч щось живе»). На прикладі цієї

подружньої пари ще раз демонструється те, що викликає огиду Шелтона, – пусте, позбавлене сенсу і справжніх почуттів життя.

Слід відзначити, що у романі дуже мало індивідуалізованих персонажів, тільки Ферран, Шелтон, Каролан, меншою мірою місіс Фоліот – тобто ті, хто не належить до суспільства Холм-Оксу. Мешканці маєтку, який виступає своєрідним острівком консерватизму, мають однакові погляди, смаки. Їх страх висловити власну думку можна простежити на кожному кроці, коли Шелтон з'являється в аристократичних колах: «To show si private moral judgment was to have lost your soul and, worse, to be a bit outsider» [24, p. 228] («Висловити власну думку з питань моралі – все одно, що загубити душу, гірше того – виявитися вигнанцем»). Ті, що порушують святе правило Холм-Оксу – не мати власну думку, – рано чи пізно залишають маєток (Ферран, Шелтон) або ніколи не допускаються до нього (Фоліоти).

У маєток Холм-Окс не допускаються люди, які не вважаються високоморальними з точки зору Деннантів. Мораль є невід'ємним компонентом сенсу життя в Холм-Оксі. Той, кого розцінюють як аморальну людину, ніколи не буде запрошений до цього «острівка» моралі й неписаних законів «правильної» поведінки (місіс Фоліот) або буде змушений залишити Холм-Окс (Шелтон, Ферран). Ось як описуються представники вищого суспільства у театрі, які своєю поведінкою нагадують Деннантів: «We these people, anyway, were healthy; they looked as if they had defied the ele to endow them with a spark of anything but health» [24, p. 51] («Що ж, ці люди у будь-якому випадку, були високоморальними: вони дивилися так, нібито вони ігнорували ті елементи, які наділяли їх будь-чим, крім моралі»). Один з представників аристократії виражає спільну з його колом думку про жінок, які діють всупереч моралі: «I do dislike these unhealthy women» [24, p. 51] («Мені насправді не подобаються аморальні жінки»). Такої ж думки дотримується й Антонія: «I don't like unhealthy people» [24, p. 51] («Мені не подобаються аморальні люди»). Привертає увагу той факт, що характеристика «моральний / аморальний» у романі виражається епітетом *healthy / unhelthy* (здоровий, корисний (для здоров'я); *unhelthy* «хворобливий, шкідливий»; у сленгу – «небезпечний»). Так, люди, які не вважаються високоморальними, оцінюються Деннантами як люди хворі, небезпечні.

Деякі представники роду Деннантів (Бернард, місіс Деннант) відчувають, що їх мораль фальшива, але вони зізнаються в цьому лише одне одному, або дуже близьким людям, допущених до Холм-Оксу (Шелтон). Бернард просить Шелтона не поширювати таку думку серед суспільства і не обговорювати її з Антонією, вмовляючи його залишити їм, Деннантам, декілька ідеалів [24, с. 211] А місіс Деннант прямо висловлюється про це Шелтонові: «We know that things are not always what they ought to be. <...> My dear boy! Y never get on that way. Now, I want you to promise me you won't talk to Ant about those sort of things» [24, p. 214] («Всі ми знаємо, що речі не завжди є такими, якими мають бути. <...> Мій дорогий хлопчик! Ви цим нічого не досягнете! Зараз я хочу, щоб ви пообіцяли мені, що ви не будете говорити з Антонією про такого рода речі»).

Назва Holm Oaks (кам'яні дуби) вказує на зв'язок з землею, а само слово holm («річний острівок») на зв'язок з водною стихією. Земля – це символ стійкості, сили, впевненості, практичності (риси характеру Деннантів і людей їхнього кола). Вода – ознака нестабільності, катастрофи (розрив Шелтона з Деннантами), невпевненості у незламних поглядах Деннантів на життя і мораль. У той же час сам маєток Холм-Окс втілює ідею дому (для Деннантів), чия стабільність, непохитливість, незламність моральних принципів виражена через другу частину назви – oaks (дуби як ознака стійкості, сили). І в той же час Холм-Окс виражає ідею антидому, який є чужим і ворожим для тих, хто не бажає жити за правилами Холм-Оксу (Шелтон). Цей «антидом» виявляє сумніви самих мешканців маєтку у незламності своїх поглядів (Бернард, місіс Деннант). Ідея антидому передається у першій частині назви – holm (річний острівок). Острівок – це місце, оточене водою, а вода символізує невпевненість. Отже, образ маєтку має неоднозначну природу: з одного боку, маєток втілює ідею стабільності, сили, а з іншого, виявляє внутрішні протиріччя мешканців маєтку, їх позасвідоме відчуття фальшивих загальноприйнятих норм моралі (Бернард Деннант, якоюсь мірою місіс Деннант).

Важливим є той факт, що Шелтон формулює своє власне судження про джентльмена всупереч консервативним поглядам не тільки Деннантів, а взагалі традиційному англійському уявленню про джентльмена. З цього починається розрив Шелтона з класом Деннантів. За Шелтоном, це людина, яка здатна на співчуття, а не аристократ з гарними манерами. Через це Шелтон допомагає Ферранові та місіс Фоліот, що викликає обурення Деннантів. Однак у поглядах Шелтона й Деннантів на джентльмена присутня та спільна риса, яку досліджував російський філософ Г. Гачів. Г. Гачів [5] висвітлює своє розуміння поняття «джентльмен» у ментальності англійців. Учений зазначає, що джентльмен – це не тільки людина з гарними манерами, але й особистість, яка сама себе зробила (self-made man). В англійській етнокультурі джентльмен – це людина-острів, схильна до обособленого життя у своєму домі, який вона розцінює як власний Всесвіт, мікрокосм. Через таке розуміння джентльменства реалізується міфологема «мій дім – моя фортеця», яка ще раз підкреслює прагнення англійців зберегти свої консервативні цінності (Деннанти) або, навпаки, створити інші, ставши людиною-островом, «самозробленою» людиною – людиною, яка не тільки все заперечує, але пропонує взамін певну позитивну програму, завдяки якій вона залежить від себе, а не від сторонніх людей (Шелтон).

Концепт острова в інтерпретації Дж. Голсуорсі викриває острівний шовінізм англійців та їх інтенцію до консерватизму (Холм-Окс – метафоричне втілення замкненості, консерватизму англійців). Дж. Голсуорсі називає свій роман «Острів фарисеїв», підкреслюючи не тільки географічне положення країни, але й обмеженість, «острівність» поглядів цивілізованої Англії. Образ острова у романі Дж. Голсуорсі характеризує внутрішній стан Душі героїв, їх відстороненість від того, про що вони не бажають чути або говорити, або ж уособлює їх замкнутість, герметичність. Це і Шелтон з його

неприйняттям неписаних загальноприйнятих правил вищого суспільства. І Фоліоти з їх зверхнім, зневажливим ставленням до проблеми розлучення. І Ферран з його нігілізмом і запереченням всього існуючого ладу. Це і світ Деннантів, Кессеролів та Хелідомів з їх настороженим ставленням до нових думок і категоричним запереченням усього, що може похитнути їх усталені ідеї. Таким чином, структура концепту острова в романі «Острів фарисеїв» складається з фрейму «створення нових цінностей» і слоту «самозроблена людина», яка пропонує жити за цими цінностями.

У подальшому планується дослідити концепт острова в інших острівних творах англійської літератури першої треті ХХ ст., зокрема у драмі «Простак з Несподіваних островів» Б. Шоу, повісті «Фрейя Семи островів» Дж. Конрада та романі «До маяка» В. Вулф, виділяючи головні компоненти структури концепту острова та аналізуючи специфіку проявлення концепту в реалістичних, неоромантичних та модерністських творах.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Теория метафоры / Н. Д. Арутюнова // . – М. : Прогресс, 1990.-511 с.
2. Аскольдов С. Концепт и слово / С. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста / под ред. проф. В. П. Нерознака . – Academia, 1997. - С. 267-279.
3. Биркхан Г. Кельты: история и культура / Г. Биркхан ; [пер. с нем. Н. Чехонадской]. - М.: Аграф, 2007. - 512 с.
4. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая ; [пер. с англ.] М.: Русские словари, 1996. — 712 с.
5. Гачев Г. Ментальности народов мира / Г. Гачев. – М. : Алгоритм, 2008.- 544 с.
6. Дубашинский И. «Сага о Форсайтах» Джона Голсуорси / И. Дубашинский. – М.: Высшая школа, 1979. – 111 с.
7. Дьяконова Н. Джон Голсуорси. 1867–1933/ Н. Дьяконова. Искусство, 1960. – 131 с.
8. Дюпре К. Джон Голсуорси / К. Дюпре ; [пер. з англ. Л. Маланчук]. – Радуга, 1986.-312 с.
9. Жантеева Д. Английский роман ХХ в. 1918–1939 / Д. Жантеева. Наука, 1965.-344 с.
10. Казакевич Г. Кельти: традиційна культура та соціальні інститути/ Г. Казакевич. – К.: Фітосоціоцентр, 2006. - 260 с.
11. Лихачев Д. С. Историческая поэтика русской литературы: «Смех как мировоззрение» и др. работы / Д. С. Лихачев. – СПб.: Алетейя, 1999. – 508 с.
12. Маслова В. Введение в когнитивную лингвистику / В. Маслова. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 296 с.
13. Нямцу А. Проблеми традиції та новаторства у світовій літературі/ А. Нямцу, В. Антофійчук. – Чернівці: Рута, 1998. – 208 с.

14. Огнева Е. А. Когнитивное моделирование концептосферы художественного текста / Е. А. Огнева. – Белгород : Изд-во БелГУ, 2009. – 280 с.
15. Скуратовська Л. Проза Голсуорсі і традиції Діккенса / Л. Скуратовська // Радянське літературознавство, 1967. – № 9. – С. 42–50.
16. Степанов Ю. Концепты. Тонкая плёнка цивилизации / Ю. Степанов. – М. : Языки славянских культур, 2007. – 248 с.
17. Телия В. Н. Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 173-205.
18. Тугушева М. Джон Голсуорси / М. Тугушева. – М.: Наука, 1973. – 176 с.
19. Фаулз Дж. Кротовые норы / Дж. Фаулз; [пер. с англ. И. Бессмертной, И. Тогоевой]. – М. : Махаон, 2002. – 640 с.
20. Шалагінов Б. «Люцінда» Фрідріха Шлегеля як роман-концепт / Б. Шалагінов // Вікно в світ: Німецькомовні літератури. – К., 2007. – № 1. – 29-39.
21. Barker D. The Man of Principle. A Biography of John Galsworthy / D. Barker. N. -Y. : Stein and Day, 1969. - 240 p.
22. Fillmore Ch. Frame semantics / Ch. Fillmore // The linguistic society of Korea (ed.). Linguistics in the morning calm. – Seoul : Hanshin Publishing Co, 1982. – P. 111-127.
23. Frechet A. John Galsworthy: l'homme, le romancier, le critique social: These./ A. Frechet. – Lille : Service de reprod. des theses, Univ. de Lille , 1981. – 648 p.
24. Galsworthy J. The island pharisees / J. Galsworthy. – SPb : KARO, 2007. – 384 p.
25. Marrot H. The life and letters of John Galsworthy / Marrot H. – L.: Heinemann, 1935. – 405 p.
26. Minsky M. The society of mind / M. Minsky. – N.-Y. et al.: Simon & Schuster, 1988.-336 p.
27. Neveux F. L'apposition: concepts, niveaux, domaines / F. Neveux // Langue française. - 2000. - V. 1. - № 125. - P. 3-17.
28. Santer R. Galsworthy: The Man. An Intimate Portrait / R. Santer. – L.: Peter Owen Ltd., 1967.- 176 p.
29. Schalit L. John Galsworthy. A Survey / L. Schalit. - N.-Y. : Haskell House, 1970.-333 p.
30. Turner M. Death is the mother of beauty / M. Turner. – Chicago : University of Chicago Press, 1987. - 129 p.

Анотація

Лозенко В.В. «Концепт острова в романі "Острів фарисеїв" Дж. Голсуорсі».

У статті аналізується концепт острова в романі «Острів фарисеїв» Дж. Голсуорсі. Концепт острова у цьому романі відображає внутрішній стан Душі людини, її потяг до усамітнення. Концепт острова виявляється

метафорою Англії в цьому романі. Також символічним образом острова виступає маєток Холм-Окс, який втілює консерватизм, фарисейство та снобізм пересічного англійця. Холм-Окс – це Англія в мініатюрі, де насторожено ставляться до нових ідей, чужинців (представників нижчих верств населення та неанглійців). Концепт острова складається з фрейму «створення нових цінностей» і слоту «самозроблена людина».

Ключові слова: концепт, острів, фрейм, слот, метафора, символічний образ.

Аннотація

Лозенко В.В. «Концепт острова в романе "Остров фарисеев» Дж. Голсуорси».

В статье анализируется концепт острова в романе «Остров фарисеев» Дж. Голсуорси. Концепт острова в этом романе отражает внутреннее состояние души человека, его стремление к уединению. Концепт выявляется метафорой Англии в этом романе. Также символическим образом острова выступает поместье Холм-Окс, которое воплощает консерватизм, фарисейство и снобизм среднего англичанина. Холм-Окс – это Англия в миниатюре, где настороженно относятся к новым идеям, (представителям нижних слоев населения и неангличанам). Концепт острова состоит из фрейма «создание новых ценностей» и слота «самосделанный человек».

Ключевые слова: концепт, остров, фрейм, слот, метафора, символический образ.

Summary

Lozenko V.V. «The concept of island in the novel "The island pharesees" by J. Galsworthy»

The concept of island is analysed in the novel "The island pharesees" J. Galsworthy». In this novel the concept of island reflects man's inner st mind, his intention to loneliness. The concept of island is a metaphor of En in the novel. The symbolic image of island is also the manor-house Holm- which personifies conservatism, Pharisaism and snobbery of a co Englishman. Holm-Oaks is England in miniature where one has unfriendly ай towards new ideas, strangers (representatives of the low people and Englishmen). The concept of island consists of the frame "creation of new val and slot "self-made man".

Key words: concept, island, frame, slot, metaphor, symbolic image.